

**ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ПРИВАТНИЙ ЗАКЛАД
«ДНІПРОВСЬКИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»**

Кафедра психології

На правах рукопису

КОБРУСЕВА ЄВГЕНІЯ АНАТОЛІВНА

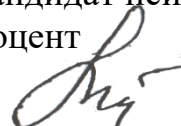
**ОСОБЛИВОСТІ АДАПТАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ ДО ТРАНСФОРМАЦІЇ
НАВЧАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ**

Спеціальність: 053 «Психологія»
(код) (назва спеціальності)

Освітня програма Психологія
(назва)

Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня магістра

Науковий керівник:
**ПРИСНЯКОВА Людмила
Макарівна,**
кандидат психологічних наук,
доцент

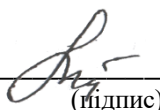

РЕКОМЕНДОВАНО ДО ЗАХИСТУ

Протокол засідання кафедри

№ 8 від 27.12.22

Завідувач кафедри

 Людмила ПРИСНЯКОВА
(підпис) (Ім'я, ПРИЗВИЩЕ)

Дніпро, 2023

**ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ПРИВАТНИЙ ЗАКЛАД
«ДНІПРОВСЬКИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»**

Кафедра психології
Освітній ступінь магістр
Спеціальність 053 «Психологія»
Освітня програма Психологія

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри психології
 Людмила ПРИСНЯКОВА
«10» лютого 2023 року

**ЗАВДАННЯ НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ
КОБРУСЄВОЇ ЄВГЕНІ АНАТОЛІЇВНИ**

1. Тема роботи: «Особливості адаптаційних процесів до трансформації навчання в умовах воєнного стану»
2. Науковий керівник роботи: кандидат психологічних наук, завідувач кафедри Пріснякова Людмила Макарівна. Затверджені наказом вищого навчального закладу від «29» жовтня 2022 року № 4
3. Строк подання роботи на кафедру: 14.02.2023р.
4. Мета кваліфікаційної роботи: теоретично обґрунтувати та емпірично дослідити особливості адаптаційних процесів до трансформації навчання в умовах воєнного стану.
5. Завдання кваліфікаційної роботи
 - теоретично проаналізувати проблему адаптації, адаптаційних здібностей, адаптаційного потенціалу, соціально-психологічної адаптації;
 - теоретично з'ясувати психологічні особливості адаптаційних здібностей студентів;
 - методологічно обґрунтувати гіпотези дослідження;
 - підібрати методики, організувати та провести емпіричне дослідження з метою перевірки гіпотез;
 - узагальнити результати та зробити висновки;
 - встановити перспективи подальшого дослідження обраної теми.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН ВИКОНАННЯ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ

№ з\п	Назва етапів дипломного проекту (роботи)	Строк виконання етапів проекту (роботи)	Примітка
1.	Вступ	Жовтень 2022 р.	виконано
2.	I Розділ	Листопад 2022 р.	виконано
3.	II Розділ	Грудень 2022 р.	виконано
4.	III Розділ	Січень 2023 р.	виконано
5.	Робота в цілому	Лютий 2023р.	виконано

Науковий керівник _____

Людмила ПРИСНЯКОВА

Здобувач вищої освіти _____

Євгенія КОБРУССВА

Дата видачі завдання 29.09.2022 р.

АНОТАЦІЯ

Кобрусєва Є.А. Особливості адаптаційних процесів до трансформації навчання в умовах воєнного стану / Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня «магістр» за спеціальністю 053 Психологія (освітньо-професійна програма «Психологія». ВВПЗ ДГУ, Дніпро, 2023.

Зміст анотації

Наразі Україна переживає дуже складний період свого розвитку. Непередбачувана та неочікувана війна проти України з боку Росії, окупація частини території, бойові дії стали частиною щоденного життя. Кидаючи будинки, квартири та майно, люди ідуть туди, де не вибухають снаряди і не рвуться гранати, де можна знайти мир та тишу. Вони мають пристосуватися до нових умов життя, нового соціального та культурного оточення, нового міста чи селища, де практично все є незнайомим. Вони мають подолати страх, невіру, розпач, депресію та агресію, щоб продовжувати своє життя в нових умовах.

Актуальність проведеного дослідження зумовлена необхідністю забезпечити швидку та успішну соціально-психологічну адаптованість студентів до нової системи навчання та соціальних відносин, які склалися під час війни. Війна торкнулася всіх без виключення сфер життя, в тому числі, освіти. Продовжуючи навчатися дистанційно, студенти зіткнулися з багатьма труднощами, вирішення яких залежить від рівня їх адаптивності, тобто здатності пристосовуватися до життя.

Кожний етап подолання проблемних ситуацій можна вважати процесом соціально-психологічної адаптації особистості, під час якої використовуються нові способи поведінкового вирішення завдань. А соціально-психологічну адаптованість можна охарактеризувати, як стан взаємовідносин особистості та групи, при якому особистість без довгих зовнішніх та внутрішніх конфліктів продуктивно виконує свою провідну

діяльність, задовольняє свої основні базові та соціальні потреби, повною мірою реалізує рольові очікування, які до неї пред'являє референтна група, самостверджується і вільно виражає свої творчі здібності [44].

Проблеми адаптації в психології досліджуються у роботах вчених з різних сторін – виявлення рівнів, критеріїв, компонентів, механізмів оцінки ефективності; аналіз умов адаптації і чинників, які їй сприяють, розгляд «адаптації до життя» на противагу адаптації до дії несприятливих чинників, адаптаційного процесу і його закономірностей разом з адаптацією як бажаним результатом [1; 3; 4; 5; 12; 23; 33; 36; 43; 44; 45; 50; 55; 65; 67; 70 та ін.].

Аналіз філософської та психолого-педагогічної літератури свідчить про те, що вивчення адаптованості студентів під час війни, є теоретично і практично значущою проблемою, оскільки це як одна з найважливіших умов пристосування до нових умов існування.

Соціальна адаптація розглядається як процес активного пристосування особистості до нових для неї соціальних умов життєдіяльності [12; 14; 15; 20; 27; 30; 36; 37; 39; 44; 46; 52; 55; 58; 60; 61; 67; 70; 71]. Адаптація студента відбувається успішно тоді, коли студент адекватно оцінює ситуацію, обирає один із соціально схвалюваних варіантів своїх дій і успішно використовує можливості його реалізації. Позитивний результат при цьому полягає в досягненні студентом психологічної комфортності в освітньому просторі університету. Процес соціальної адаптації студентів складний, багатоаспектний і залежить від багатьох чинників: вікових особливостей групи, організації учбового процесу, психологічного комфорту особистості, ціннісних орієнтацій, рівня мотивації, взаємодії зі студентами і викладачами, самоорганізації, комунікативних та організаційних здібностей, особистісних характеристик студента [17; 18; 19; 20; 23; 33; 40; 49; 50].

Отже, проблема адаптації все ще залишається актуальною та потребує подальшого вивчення її прикладних аспектів, особливо що стосується

емпіричних аспектів дослідження соціально-психологічної адаптованості студентської молоді до навчання.

Список публікацій здобувача:

1. Кобрусєва Є.А. ОСОБЛИВОСТІ АДАПТАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ ДО ТРАНСФОРМАЦІЇ НАВЧАННЯ СТУДЕНТІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ. Актуальні проблеми юриспруденції та психології: матер. III Всеукр. наук.-практ. конф. (Дніпро, 30 листоп. 2022 р.). Дніпро : ВВПЗ «Дніпровський гуманітарний університет», 2022. 146 с.

ABSTRACT

Kobruseva E.A. Peculiarities of adaptation processes to the transformation of education in the conditions of martial law / Qualification work for obtaining an educational degree "master" in the specialty 053 Psychology (educational and professional program "Psychology". VNPZ DSU, Dnipro, 2023.

Abstract content

Currently, Ukraine is going through a very difficult period of its development. Unforeseen and unexpected war against Ukraine on the part of Russia, occupation of part of the territory, military operations became a part of everyday life. Abandoning houses, apartments and property, people go to places where explosions do not explode and people do not rush, where they can find peace and silence. They have to adapt to new living conditions, a new social and cultural environment, a new city or town, where practically everything is unfamiliar. They have to overcome poverty, ignorance, depression, depression and aggression in order to continue their lives in new conditions.

The relevance of the conducted research is determined by the need to ensure quick and successful socio-psychological adaptation of students to the new system of education and social relations that developed during the war. The war affected all spheres of life, including education. Continuing to study remotely, students encountered many difficulties, the solution of which depends on the level of their adaptability, that is, the ability to adapt to life.

Each stage of overcoming problematic situations can be considered a process of social-psychological adaptation of the personality, during which new ways of behavioral performance of tasks are explored. a perfect group, self-developing and freely expressing its creative abilities [44].

The problems of adaptation in psychology are studied in the work of scientists from later stages - identification of levels, criteria, components, mechanisms of efficiency assessment; analysis of the conditions of adaptation and

the factors that contribute to it, the view of "adaptation to life" on the basis of adaptation to the action of unfavorable factors, the adaptation process and its laws, together with adaptation as the desired result [1; 3; 4; 5; 12; 23; 33; 36; 43; 44; 45; 50; 55; 65; 67; 70, etc.].

The analysis of the philosophical and psychological-pedagogical literature shows that the study of the adaptability of students during the war is a theoretically and practically significant problem, since it is one of the most important conditions for adapting to new conditions.

Social adaptation is seen as a process of active adaptation of the personality to new social conditions of life [12; 14; 15; 20; 27; 30; 36; 37; 39; 44; 46; 52; 55; 58; 60; 61; 67; 70; 71]. A student's adaptation takes place successfully when the student adequately assesses the situation, chooses one of the socially approved variants of his actions and successfully exploits the possibilities of his implementation. The positive result of this is the achievement by the student of psychological comfort in the educational environment of the university. 18; 19; 20; 23; 33; 40; 49; 50].

Therefore, the problem of adaptation still remains relevant and requires further study of its applied aspects, especially as it relates to the empirical aspects of studying the social-psychological adaptability of student youth to education.

List of publications of the acquirer:

1. Кобрусєва Є.А. ОСОБЛИВОСТІ АДАПТАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ ДО ТРАНСФОРМАЦІЇ НАВЧАННЯ СТУДЕНТІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ. Актуальні проблеми юриспруденції та психології: матер. III Всеукр. наук.-практ. конф. (Дніпро, 30 листоп. 2022 р.). Дніпро : ВНПЗ «Дніпровський гуманітарний університет», 2022. 146 с.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ АДАПТАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ ДО ТРАНСФОРМАЦІЇ У НАВЧАННІ	8
1.1 Поняття соціально-психологічної адаптації та адаптованості в сучасній психології.....	8
1.2 Характеристики та фактори порушення соціально-психологічної адаптованості особистості.....	18
1.3 Особливості соціально-психологічної адаптованості студентів в умовах війни.....	27
Висновки до першого розділу	32
РОЗДІЛ 2 МЕТОДОЛОГІЧНЕ ОБГРУНТУВАННЯ ГІПОТЕЗ ТА ПІДБІР ПСИХОДІАГНОСТИЧНОГО ІНСТРУМЕНТАРІЮ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ	34
2.1 Методологічне обґрунтування гіпотез дослідження особливостей адаптаційних процесів до трансформації навчання в умовах воєнного стану.....	34
2.2 Обґрунтування вибору методичного забезпечення емпіричного дослідження.....	37
Висновки до другого розділу	43
РОЗДІЛ 3 РЕЗУЛЬТАТИ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ АДАПТАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ ДО ТРАНСФОРМАЦІЇ НАВЧАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	44
3.1 Організація та проведення дослідження.....	44
3.2 Аналіз та інтерпретація результатів дослідження.....	46
Висновки до третього розділу	68
ВИСНОВКИ	72
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	74
ДОДАТКИ	

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Наразі Україна переживає дуже складний період свого розвитку. Непередбачувана та неочікувана війна проти України з боку Росії, окупація частини території, бойові дії стали частиною щоденного життя. Кидаючи будинки, квартири та майно, люди ідуть туди, де не вибухають снаряди і не рвуться гранати, де можна знайти мир та тишу. Вони мають пристосуватися до нових умов життя, нового соціального та культурного оточення, нового міста чи селища, де практично все є незнайомим. Вони мають подолати страх, невіру, розпач, депресію та агресію, щоб продовжувати своє життя в нових умовах.

Актуальність проведеного дослідження зумовлена необхідністю забезпечити швидку та успішну соціально-психологічну адаптованість студентів до нової системи навчання та соціальних відносин, які склалися під час війни. Війна торкнулася всіх без виключення сфер життя, в тому числі, освіти. Продовжуючи навчатися дистанційно, студенти зіткнулися з багатьма труднощами, вирішення яких залежить від рівня їх адаптивності, тобто здатності пристосовуватися до життя.

Кожний етап подолання проблемних ситуацій можна вважати процесом соціально-психологічної адаптації особистості, під час якої використовуються нові способи поведінкового вирішення завдань. А соціально-психологічну адаптованість можна охарактеризувати, як стан взаємовідносин особистості та групи, при якому особистість без довгих зовнішніх та внутрішніх конфліктів продуктивно виконує свою провідну діяльність, задовольняє свої основні базові та соціальні потреби, повною мірою реалізує рольові очікування, які до неї пред'являє референтна група, самостверджується і вільно виражає свої творчі здібності [44].

Проблеми адаптації в психології досліджуються у роботах вчених з різних сторін – виявлення рівнів, критеріїв, компонентів, механізмів оцінки ефективності; аналіз умов адаптації і чинників, які їй сприяють, розгляд

«адаптації до життя» на противагу адаптації до дії несприятливих чинників, адаптаційного процесу і його закономірностей разом з адаптацією як бажаним результатом [1; 3; 4; 5; 12; 23; 33; 36; 43; 44; 45; 50; 55; 65; 67; 70 та ін.].

Аналіз філософської та психолого-педагогічної літератури свідчить про те, що вивчення адаптованості студентів під час війни, є теоретично і практично значущою проблемою, оскільки це як одна з найважливіших умов пристосування до нових умов існування.

Соціальна адаптація розглядається як процес активного пристосування особистості до нових для неї соціальних умов життєдіяльності [12; 14; 15; 20; 27; 30; 36; 37; 39; 44; 46; 52; 55; 58; 60; 61; 67; 70; 71]. Адаптація студента відбувається успішно тоді, коли студент адекватно оцінює ситуацію, обирає один із соціально схвалюваних варіантів своїх дій і успішно використовує можливості його реалізації. Позитивний результат при цьому полягає в досягненні студентом психологічної комфортності в освітньому просторі університету. Процес соціальної адаптації студентів складний, багатоаспектний і залежить від багатьох чинників: вікових особливостей групи, організації учбового процесу, психологічного комфорту особистості, ціннісних орієнтацій, рівня мотивації, взаємодії зі студентами і викладачами, самоорганізації, комунікативних та організаційних здібностей, особистісних характеристик студента [17; 18; 19; 20; 23; 33; 40; 49; 50].

Отже, проблема адаптації все ще залишається актуальною та потребує подальшого вивчення її прикладних аспектів, особливо що стосується емпіричних аспектів дослідження соціально-психологічної адаптованості студентської молоді до навчання.

Метою нашої роботи є теоретично обґрунтувати та емпірично дослідити особливості адаптаційних процесів до трансформації навчання в умовах воєнного стану.

Об'єкт дослідження – особливості адаптаційних процесів до трансформації навчання.

Предмет дослідження – особливості адаптаційних процесів до трансформації навчання в умовах воєнного стану.

Концептуальною гіпотезою є припущення, що існують відмінності у показниках адаптаційних процесів до трансформації навчання в умовах воєнного стану.

Емпіричні гіпотези:

1) студенти з числа внутрішньо-переміщених осіб мають нижчий рівень загальної соціально-психологічної адаптованості до навчання, нижчий рівень емоційної комфортності, вищий показник екстернальності порівняно зі студентами контрольної групи;

2) студенти з числа внутрішньо-переміщених осіб мають нижчі показники особистісного адаптаційного потенціалу в цілому та адаптаційних здібностей, зокрема моральної нормативності, комунікативних здібностей, нервово-психічної стійкості порівняно зі студентами контрольної групи;

3) студенти з числа внутрішньо-переміщених осіб обирають переважно такі стратегії поведінки, як пошук соціальної підтримки, планування вирішення проблем на відміну від студентів контрольної групи;

4) студенти з числа внутрішньо-переміщених осіб мають підвищений рівень агресивності, тривожності, фрустрованості, ригідності порівняно зі студентами контрольної групи;

5) студенти з числа внутрішньо-переміщених осіб мають вищі показники ситуативної і особистісної тривожності порівняно зі студентами контрольної групи;

6) у студентів з числа внутрішньо-переміщених осіб переважають емоції страху, гніву, подиву та нижчий рівень самопочуття порівняно зі студентами, які не мають зазначеного статусу.

Для перевірки висунутої гіпотези та досягнення мети нами були поставлені такі **завдання**:

1) Теоретично проаналізувати проблему адаптації, адаптаційних здібностей, адаптаційного потенціалу, соціально-психологічної адаптації;

2) Теоретично з'ясувати психологічні особливості адаптаційних здібностей студентів;

3) Теоретично з'ясувати ознаки порушення соціально-психологічної адаптованості осіб, які постраждали від воєнного конфлікту;

4) Методологічно обґрунтувати гіпотези дослідження;

5) Підібрати методики, організувати та провести емпіричне дослідження з метою перевірки гіпотез;

6) Узагальнити результати та зробити висновки;

7) Встановити перспективи подальшого дослідження обраної теми.

Методи дослідження:

- *теоретичні* (аналіз та синтез інформації, систематизація, класифікація, узагальнення);

- *емпіричні* (психодіагностичні засоби: шкала соціально-психологічної пристосованості (адапованості) К. Роджерса, Р. Даймонда, адаптація А. Прихожан; багаторівневий особистісний опитувальник «Адаптивність» (МЛО-АМ) (О. Маклакова, С. Чермяніна); методика «Копінг-тест Лазаруса»; методика самооцінки психічних станів (за А. Айзенком); методика діагностики самооцінки тривожності (Ч. Спілбергера, Ю. Ханіна); шкала диференційних емоцій за К. Ізардом, адаптована В. Семиченко; шкала психологічного благополуччя К.Ріфф).

- обробка результатів дослідження проводилась за допомогою *математико-статистичних методів*: кількісна обробка і якісний аналіз результатів емпіричного дослідження; методи статистичної обробки отриманих результатів за критерієм U-Манна-Уїтні;

- узагальнення результатів здійснено з використанням *інтерпретаційних методів* (класифікація й узагальнення результатів дослідження).

Методологічну основу дослідження склали принцип системно-комплексного дослідження психіки людини (Б. Ананьєва); роботи з проблеми адаптації та адаптованості людини (Г. Сельє, В. Медведєва,

Ф. Березіна, А. Реана, А. Налчаджяна, О. Маклакова, Ю. Александровського) і ін. Теоретичною основою вивчення адаптаційного потенціалу особистості стали праці О. Маклакова, Д. Леонтьєва, В. Маркова, С. Добряка, С. Посохової, О. Богомолова і ін. Особливості розвитку особистості в період юності досліджувалося з позицій Л. Виготського, І. Кона, А. Реана, Е. Еріксона і ін.

Теоретична значущість полягає в спробі систематизувати дослідження, які на даний час описані в літературі та збагачують фундаментальні теоретичні уявлення про соціально-психологічну адаптацію, адаптаційні здібності, стратегії подолаючої поведінки та ознаки порушення соціально-психологічної адаптації осіб в умовах воєнного стану.

Практичне значення отриманих результатів полягає у тому, що результати дослідження можуть бути використані у практичній діяльності психологів системи освіти, сімейних психологів, при проведенні психологічного консультування, психодіагностики, психологічної просвіти та психокорекції.

ВИСНОВКИ

1. У роботі здійснено теоретичний аналіз літературних джерел та детально проаналізовано сучасні погляди на проблему адаптації, соціально-психологічної адаптованості, адаптаційних здібностей, адаптаційного потенціалу особистості.

2. Теоретично з'ясовано психологічні особливості адаптаційних здібностей студентів, а саме, що адаптація студентів до нових умов життя передбачає процес засвоєння молодого людиною норм студентського життя, включення в систему міжособистісних відносин, освоєння статусу студента і його ролей. Дослідники розрізняють три форми адаптації студентів до умов вузу: адаптація формальна; суспільна адаптація; дидактична адаптація.

3. Теоретично з'ясовано ознаки порушення соціально-психологічної адаптованості осіб, які постраждали від війни, що дана категорія студентів має цілу низку юридичних, побутових, професійних, соціальних, психологічних проблем та ознаки дезадаптації. Найбільш типовими симптомами дезадаптивної поведінки людини може бути підвищена тривожність; дефіцит міжособистісних контактів; закритість; переживання тривалих внутрішніх і зовнішніх конфліктів без знаходження психічних механізмів і форм поведінки їх вирішення.

4. Для з'ясування особливостей соціально-психологічної адаптованості студентів з числа внутрішньо переміщених осіб, ми провели власне емпіричне дослідження, для цього методологічно обґрунтували емпіричні гіпотези.

5. Для проведення емпіричного дослідження ми підібрали психодіагностичний інструментарій, а саме, шкалу соціально-психологічної пристосованості (адапованості) К. Роджерса, Р. Даймонда, адаптація А.М. Прихожан; багаторівневий особистісний опитувальник «Адаптивність» (МЛО-АМ) (О. Маклакова, С. Чермяніна); методика «Копінг-тест Лазаруса»; методику самооцінки психічних станів (за Г. Айзенком); методику

діагностики самооцінки тривожності (Ч. Спілбергера, Ю. Ханіна); шкалу диференційних емоцій за К. Ізардом, адаптована В. Семиченко.

6. Здійснено первинну та статистичну обробку отриманих емпіричних результатів та дійшли висновку про різну ступінь підтвердження наших емпіричних гіпотез отриманими емпіричними результатами.

Результати дослідження показали, що серед загальних важливих чинників ефективної адаптації студентів, які позитивно впливають на їх активність та навчальну успішність є: доцільний обсяг навчального та позааудиторного навантаження, висока успішність першокурсників протягом навчального дня та тижня, задовільний стан здоров'я, прояв різних ознак втоми під час навчання, висока навчальна самоефективність студентів, високий рівень навчання. їх мотивація до навчання, дружні стосунки з однокласниками та вчителями. Відповідно низька самооцінка, надмірна самовпевненість, конфлікти, погані стосунки з однокласниками, високий рівень тривожності та стресу, незадоволеність навчанням негативно впливають на навчальну діяльність та успішність студентів.

7. Перспективою подальшого дослідження проблеми адаптованості осіб може бути виділення груп студентів, які мають високі показники дезадаптації, більш поглиблене емпіричне дослідження ознак дезадаптації та розробку і впровадження програм надання кваліфікованої психологічної та колекційної допомоги.

Отримані результати можуть бути використані практичними психологами та педагогами вищих навчальних закладів для розуміння того, які психологічні характеристики мають студенти на етапі адаптації до навчання у вузі, а також для своєчасного надання їм соціально-психологічної підтримки та допомоги.